

Ks. Stanisław Łach

TEOCENTRYCZNY CHARAKTER PSALMÓW

Jak wiadomo w Biblii hebrajskiej — księga Psalmów nosi tytuł sefer t^ehillim, tj. księgi pochwał (dom Boga). Jest też wiadomo, że uczeni omawiający tytuł księgi Psalmów powszechnie mówią o jego nieadekwatności, gdyż rzekomo ma obejmować jedynie hymny opiewające Boga i Jego przymioty oraz Jego dzieła,¹ czy też Jego stolicę Syjon,² albo Jego królewską godność.³ Ostatnio tacy uczeni jak B. E. Murphy,⁴ C. Barth,⁵ A. Deissler,⁶ L. Krinetzki⁷ i inni, idąc

¹ H. Gunkel zajął się hymnami najpierw w specjalnym artykule pt. *Formen und Hymnen*. Theologische Rundschau 29 (1917) 265—304, a potem omówił je na samym początku w swoim monumentalnym dziele, *Einleitung in die Psalmen*. Göttingen 1933.² 1966, 32—94. Podał on strukturę hymnów, ale nie podał historii tworzenia się tej struktury, zaznaczając jedynie brak jednolitości w tej strukturze. Przed Gunkeltem były różne wysiłki uczonych w podziale hymnów. I tak E. Balla usiłował wyróżnić hymny indywidualne, zaczynające się od cohortativus pierwszej osoby liczby pojedynczej i hymny społeczności (Das Ich der Psalmen FRLANT, Göttingen 1912, 34nn) jednak ów podział nie przyjął się, gdyż w osnowie obie te grupy hymnów nie różniły się między sobą. Również nie przyjął się podział hymnów proponowany przez W. Staerka (Lyrik/SATA)² Göttingen 1920, 6n) na dwie wielkie grupy: na hymny kultowe lub chóralne oraz hymny dewocyjne czyli ody. Do pierwszej grupy należały hymny procesyjne (100, 95, 24, 48, 87), hymny świąteczne i zwycięzców (481, 114, 149, 68), hymny liturgiczne (33, 46, 48, 75, 93, 96, 97, 98, 99, 113, 115, 117, 134, 135, 136, 147, 143, 150) oraz hymny paraliturgiczne podczas różnych zebrań (Ps 34, 111, 112, 145, 146 por. 1 Sm 2, 1—10). Zaś do drugiej grupy należałyby hymny kosmiczne (3, 19A, 29, 104) i hymny indywidualne (103, 139). Inaczej jeszcze podzielił hymny R. Kittel (Die Psalmen 5—6 Leipzig 1929, XXXV, a mianowicie na hymny świąteczne i zwycięzców (33, 81, 99, 114), procesyjne (15, 24, 48, 95) i hymny eschatologiczne (46, 47, 96, 98). Słusznie Gunkel odrzucił te wszystkie podziały hymnów, gdyż nie miały one uzasadnienia w samych hymnach, opierając się niekiedy na samej jedynie aluzji. Również bardzo odbiegają od siebie podziały hymnów tych uczonych, którzy biorą za podstawę podziału ich różną treść. Wyróżniają *and Hebrew Hymns of Praise*, New York 1934, 19nn). E. J. Leslie, *The Psalms* New York Nashville 1949, 11—12; A. Deissler, *Das Lobpreisende* oni 4—5 a nawet 14 grup hymnicznych (por. Ch. G. Cumming, *The Assyrian Gottesvolk in den Psalmen*, w *Sentire Ecclesiam*, Fs H. Rahner, Freiburg-Wien-Basel 1961, 17—49).

² Zob. H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt., 42, 50, 80—82 nazywa je Zionslieder i zalicza Ps 46, 48, 76, 84, 87. Późniejsi uczeni zaliczają do tej grupy psalmów także Ps 122 zob. mój artykuł: *Próba nowej interpretacji hymnów o Syjonie*, *Studia Warmińskie* 12 (1975) 395—405.

³ H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt. 94—110 zalicza tu hymny zaczynające się od słów — Jahwe jest królem — jak Ps 93, 97—99 i Ps 47; 96, 10 nn. Zob. moje studium, pt. *Psalmy o królowaniu Jahwe*, w: *Królestwo Boże w Piśmie św. Obietnica i Wypełnienie*, Lublin 1976.

⁴ A. *New Classification of Literary Form in the Psalms*, CBQ 21 (1959) 83—87.

⁵ *Einführung in die Psalmen*, Neukirchen 1961. 21. 25. 26.

⁶ *Die Psalmen*, Düsseldorf 1963, 1. 15.

⁷ *Israels Gebet im Alten Testament*, Aschaffenburg 1965, 9—10.

za Cl. Westermannem⁸ usiłują utożsamiać psalmy dziękczynne z hymnami, to też konsekwentnie tytuł *sefer t^ehillim* odnoszą także i do Psalmów dziękczynnych zarówno jednostki⁹ jak i całego narodu.¹⁰ Abstrahując tu od zajmowania własnego stanowiska w tym względzie, należy przyjąć za pewne, iż i psalmy dziękczynne razem z hymnami wielbią faktycznie Boga, który w nich stanowi główny ośrodek zainteresowania psalmistów. Nie ma też wątpliwości, że również i psalmy ufności zarówno jednostek¹¹ jak i narodu¹² dają naczelną rolę Bogu, który zwracającym się doń w modlitwie przychodzi z pomocą. Toteż słusznie uczeni mówią o pokrewieństwie psalmów dziękczynnych z psalmami ufności.¹³ Szczególnie podobne jest zakończenie obu tych rodzajów Psalmów. W Psalmach ufnościowych modlący się wyraża nadzieję, że Bóg go wysłucha, zaś w psalmach dziękczynnych mieści się wyznanie, iż modlitwa dziękującego została wysłuchana. A jeśli tak, to nie może być wątpliwości, iż w tych wszystkich rodzajach Psalmów Bóg stanowi ich główny ośrodek czyli, że

⁸ *Das Loben Gottes in den Psalmen*. Göttingen 1954, ⁴ 1968: *Psalmen*, art.: *Der Psalter*, ² Stuttgart 1967.

⁹ H. Gunkel bronił od początku istnienia osobnego gatunku psalmów dziękczynnych jednostki i pozostał wierny zawsze tej swej opinii. Zob. *Ausgewählte Psalmen*. Göttingen 1904, ⁴ 1917; i zaliczał on do tego gatunku Ps 22, 23—32 (str. 46), 103 (str. 146) i Jon 240 n. Potem zajął się systematycznie psalmami dziękczynnymi w art. *Danklieder im Psalter*, *Zeitschrift für Missionsskunde und Religionswissenschaft* 34 (1919) 177—184, 211—228 i w *Einleitung in die Psalmen* dz. cyt. 265—292. Ostatnio bronią za Gunkelem tej odrębności psalmów dziękczynnych od hymnów tacy uczeni jak: F. Mand, *Die Eigenständigkeit der Danklieder im Psalter als Bekenntnislieder*, *ZAW* 70 (1958) 185—1999; E. Lipiński — *Les Psaumes d'action de graces individuellement* REL 53 (167) 348—366; F. Crüsemann, *Studien zur Studien zur Formgeschichte von Hymnus und Danklied*, WMANT Neukirchen Vluyn 1969, 120—264. Zob. też mój art.: *Psalmy dziękczynne*, w: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Księga pamiątkowa ku czci Ks. Prymasa Wyszyńskiego, Lublin 1975, 85—97.

¹⁰ H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt., 315—323 uważa psalmy dziękczynne Izraela za rodzaj formalnie niezależny i zalicza tu Ps 66, 8—12; 67, 124, 129 i Iz 25, 9; 2 Mch 15, 34 Jdt 13, 14. 17. Przy omawianiu hymnów zaliczył do Psalmów dziękczynnych Ps 65, 2—9 i 75 a także 32 i 64.

¹¹ H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt., 172: zalicza do psalmów ufnościowych jednostki 4, 11, 16, 23, 27, 1—6, 62, 131. Podobnie czyni A. Weiser (*Die Psalmen* (ATD) Göttingen 1963, 52. L. Sabourin (*The Psalms I—II*) New York 1969 1, 244 zalicza tu jeszcze Ps 3 i 121. Zob. W. Ziemba, *Wyznania ufności w lamentacjach indywidualnych Psalterza* (rozprawa doktorska) Lublin 1974, 15 nn. Tenże — *Problematyka wyznań ufnościowych w lamentacjach indywidualnych Psalterza*, art. *Studia Warmińskie* 12 (1975) 361—386. Wielu uczonych przeczy istnienia takiego gatunku w Psalterzu jak np. H. Birkenland, *Die Feinde des Individuums in der israelitischen Psalmen literatur*, Oslo 1933 zob. E. Lipiński, *Les Psaumes*, DBS 1973 68.

¹² H. Gunkel nie wymienia jako osobnego gatunku psalmów ufnościowych. Czynią to inni np. H. J. Kraus, *Die Psalmen*, dz. cyt., LII.

¹³ E. Lipiński. *Les Psaumes*, art. cyt., 30.

posiadają one teocentryczny charakter. Może zatem jedynie być problem, czy także w pozostałych rodzajach Psalmów, jakimi są psalmy królewskie (1) czy psalmy lamentacyjne zarówno jednostki jak i całego Izraela (2) oraz psalmy dydaktyczne (3) mają i one również Boga a nie człowieka za swoje centrum.

1. Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że nie Bóg, ale król jest centrum psalmów królewskich.¹⁴ Trzeba jednak pamiętać, że król w tych utworach nie jest przedmiotem sam, jako taki, ale jako funkcjonariusz Boga, mający specjalną misję do spełnienia. E. Lipiński¹⁵ wyróżnia w królewskich psalmach biblijnych trzy grupy z których jedna zawiera wypowiedzi samych królów o sobie (Ps 2; 18, 32—51) inne zawierają wypowiedzi psalmistów zwrócone do Jahwe w sprawie królów (Ps 20; 21, 2—7; 61, 7—8; 72, 1—17a; 84, 9—10; 89, 2—5. 20—38 i 132) a jeszcze inne mieszczą wypowiedzi psalmistów zwrócone do królów (np. Ps 45, 110).

Otóż we wszystkich tych trzech grupach psalmów królewskich pierwsze miejsce zajmuje sam Bóg. I tak najbardziej przekonującym przykładem, iż Bóg zajmuje miejsce naczelne w wypowiedziach samego króla o sobie może być Ps 2, gdzie król być może podczas ceremonii swej koronacji¹⁶ już w pierwszej strofie (1—3) utożsamia bunt narodów przeciw sobie z buntem narodów przeciw Bogu (por. w. 2). W następnej strofie (4—6) Bóg zajmuje nadal niemal wyłączne miejsce. On to ukarze buntowników przeciw królowi, jakiego ustanowił na Syjonie. W strofie (7—9) występuje wprawdzie król, ale wyraźnie stwierdza, że jego zadaniem jest ogłaszać swemu ludowi zarządzenia Boże, gdyż jest on Jego „synem”. Odeń otrzymał w dziedzictwo narody i wszystkie krańce ziemi w posiadanie. On sam, Jahwe jest tym, który z taką łatwością pokonuje wszystkich nieprzyjaciół króla, jak garncarz tłucze naczynia gliniane, które ulepił. Wreszcie w strofie ostatniej (10—12) mieści się pouczenie królów zbuntowanych, którego treścią jest posłuszeństwo Bogu. Można tedy Ps 2 uznać za hymn na część Jahwe, który moc swoją ujawnia przez swego pomaźna, króla na Syjonie.

Tak samo Bóg jest centrum innego psalmu królewskiego, a mianowicie Ps 18, który jest wielkim poematem dziękczynnym,¹⁷ gdzie król (por. w. 44) po opisie swego wybawienia przez Boga (5—31)

¹⁴ E. Lipiński, *Les Psaumes*, art. cyt., 94: pisze słusznie, że psalmy królewskie nie tworzą właściwego gatunku literackiego. Twórca jednak wyróżnia gatunki w Psalterzu, H. Gunkel ze względu na podobną treść tych Psalmów wyróżniał gatunek psalmów królewskich i najpierw zajął się nimi w art. *Die Königpsalmen*, w: *Preussische Jahrbücher* 58 (1914) 42—63, a potem w *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt., 140—171.

¹⁵ *Les Psaumes*, art. cyt., 96—102.

¹⁶ William H. Bronwlee, *Psalms 1—2 as a Coronation Liturgy*, Bb 52 (1971).

¹⁷ Por. F. M. Cross i D. W. Freedman, *A. royal Song of Thanksgiving*, JBL 72 (1953) 16 nn.

przedstawia swe uzbrojenie (32—37), swoje zwycięstwa (38—43) oraz swe rządy po odniesionym zwycięstwie (44—46). Wydaje się, że Ps 18 stanowił modlitwę dziękczynną Dawida¹⁸ po odniesionych zwycięstwach nad licznymi swoimi wrogami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Był też modlitwą jego następców, władających na Syjonie, a zwłaszcza był modlitwą Mesjasza, króla wszystkich narodów.

Nie mniej wyraźnie centralna pozycja Jahwe ujawnia się i w tych psalmach królewskich, w których psalmiści zwracają się do Jahwe w sprawach dotyczących ich królów. I tak w Ps 20 modlą się kapłani za króla, aby ich Bóg wysłuchał ze względu na poboczność ich króla i pomógł spełnić królowi jego wszystkie plany (2—5). Modli się też i wojsko królewskie (w. 6) o zwycięstwo dla swego władcy. Kończy się ta modlitwa wyznaniem modlących się, że tylko od Boga zależy pomyślność ich króla.¹⁹

W Ps 21 natomiast mieści się podziękowanie za otrzymane zwycięstwo, o które była prośba w Ps 20²⁰ (1—8) i prośba o dalsze łaski dla króla (9—14). Niektórzy uczeni, jak H. J. Kraus²¹ sądzą, że w w. 9—13 mieszczą się słowa wyroczeni zwróconej do króla, jednak raczej należy za L. Sabourinem²² uznać je za słowa modlitwy skierowanej do Jahwe. Mają za tym przemawiać następujące argumenty: 1) zwrócenie się do Jahwe, jako do wojownika, w w. 9 harmonizuje z tradycją biblijną, która Jahwe przedstawia, jako męża wojny (por. Wj 15, 3). 2) wspomnienie zaś pieca ognistego w w. 10, do którego mają być wtrąceni po przegranej bitwie nieprzyjaciele króla przywodzi na myśl teofanię synajską z towarzyszącymi jej zjawiskami ognia (por. Pwt 4, 12),²³ czy wreszcie eschatologiczny dzień sądu (por. Am 1, 4—14; 2, 2—5; Mal 3, 2; 4, 1) i opisany w w. 9—13 będący słowami modlitwy zwróconej do Jahwe, harmonizuje z początkowymi w w. 2—8, gdyż wówczas w całym Ps 21 byłaby tożsamość przedmiotu, a mianowicie Jahwe. W pierwszej części byłoby kierowane doń podziękowanie, zaś w części drugiej prośba.

W Ps 61, trudnym do określenia jego gatunku, mieszczą się słowa modlitwy króla, względnie kogoś za króla²³ skierowane do Jahwe:

¹⁸ Za Dawidowym pochodzeniem Ps 18 (= 2 Sam 22) opowiadają się tacy uczeni jak: O. Eissfeldt, *Erläuterung in das Alte Testament*, Tübingen 1964, ³ 610; N. H. Riderbos, *Die Psalmen*, Berlin 1972.

¹⁹ Por. G. Castellino, *Libro dei Salmi*, Torino 1955, 548 por. Riderbos, dz. cyt., 179.

²⁰ Por. M. Dahood, *The Psalms*, New York 1969, ad locum.

²¹ *Psalmen*, Neukirchen ³ 1965, 160.

²² *The Psalms*, New York 1969, 2, 228.

²³ A. F. Kirpatrick, *The Book of the Psalms I—III*, Cambridge 1892—1903 (przedruk 1957), 1 ad locum uważa Ps 61 za modlitwę Dawida, zaś J. Calès, *Le livre des Psalms*, t. 2, Paris 1936, 2, 588 za modlitwę lewity przebywającego z dala od kraju i świątyni, zaś Birkenland (dz. cyt. 170) za psalm królewski napisany na polu walki, a H. Gunkel za lamentację jednostki, do której z czasem dodano modlitwę za króla,

Przedłuż dni króla, Niech lata jego trwają z pokolenia w pokolenia. Niech zasiada wiecznie przed Bogiem, Niech go strzeże łaskawość i wierność (7—8).

Cały Ps 72, 1—17 ma formę modlitwy za króla, aby mu Bóg użył swej sprawiedliwości, ażeby mógł rządzić sprawiedliwie ubogimi i uciemiężonymi (2—5) i aby te rządy sprawiedliwie rozszerzył nad całą ziemią (6—8) oraz aby panował wszędzie i nad wszystkimi (9—14), przynosząc wszystkim pomyślność (15—17). Jest możliwe, że ów psalm był modlitwą recytowaną przez lud podczas obejmowania władzy przez nowego władcę, a nawet podczas każdej rocznicy rządzących królów. W modlitwie tej za króla wyrażała się tęsknota za idealnym władcą, który by ludowi swemu przyniósł pełnię bożych dobrodziejstw. Miał zaś tę tęsknotę zrealizować oczekiwany Mesjasz.²⁴

W Ps 84, będącym hymnem na cześć Syjonu,²⁵ gdzie mieszczą się przybytki Boga, w którym mieszkać jest rozkoszą i dla mieszkańców i dla przebywających tu pielgrzymów, mieści się w w. 9—10 modlitwa do Jahwe za królem: *Jahwe, Boże zastępów, usłysz modlitwę moją, Nakłoń ucha, Boże Jakuba.*

W Ps 89, będącym utworem złożonym z hymnu (1—19), z poetyckiego przedstawienia prorocstwa Natana (20—38) i z lamentacji nad obecnym położeniem dynastii Dawida (39—52) mieści się opiewanie łaskawości Jahwe, jaką okazał Dawidowi i jego następcom przez obietnicę daną im przez Natana o wiecznym panowaniu tej dynastii (2—5) a potem przez przytoczenie słów Bożej obietnicy (20—38).

Także w Ps 132 mieści się modlitwa do Jahwe za królem²⁶ przez wzgląd na gorliwość Dawida (1—10) i przez wzgląd na przysięgę Bożą złożoną Dawidowi (11—18).

Jak widać ze wszystkich tych modlitw zanoszonych do Boga — jest Jahwe główną osobą, której król izraelski wszystko zawdzięcza. Nawet i w tych psalmach królewskich, jak Ps 45,²⁷ czy 110, w których mieszczą się wypowiedzi psalmistów skierowane wprost do króla a nie do Boga, Bóg zajmuje w nich centralne miejsce.

W Ps 45 opiewającym piękno i dobroć króla zaślubiającego jakąś zagraniczną księżniczkę przymioty króla są tu przedstawione jako dary Boże. Oto odnośne wiersze w tym względzie: *Najpiękniejszy jesteś wśród ludzi, Rozlany jest wdzięk na wargach Twoich, Albowiem Bóg pobłogosławił cię na wieki.* (w. 3) czy; *Miłujesz sprawiedliwość,*

a wreszcie G. Castellino (dz. cyt., 173) za modlitwę za króla wodza wojsk izraelskich.

²⁴ Por. mój art.: Ps 72, *Przymioty króla mesjańskiego, w pracy zbiorowej*, pt. *Mesjasz w biblijnej historii zbawienia*, Lublin 1974, 211—225.

²⁵ Por. mój art. *Próba nowej interpretacji Hymnów o Syjonie*, w: *Studia Warmińskie* 12 (1975) 295—405.

²⁶ Zob. mój art., Ps 132, *Mesjasz królem na Syjonie*, w: *Materiały pomocnicze*, Lublin 1975, 47—61.

²⁷ Zob. mój art. Ps 45, *Zaślubiny Króla-Mesjasza z Izraelem*, w: *Mesjasz*, dz. cyt., 193—210.

a nienawidzisz niesprawiedliwości. Dlatego Bóg, Bóg Twój namaścił ciebie, olejkami radości hojniej niż innych twoich towarzyszy (w. 8). Co więcej Psalmista uważa króla w jakiś tajemniczy sposób przemienionego w Boga, gdyż w apogeum pochwał na cześć króla namażonego woła doń: *Tron Twój o Boże trwać będzie na wieki* (w. 7a). Jeszcze bardziej ujawnia się teocentryzm w Ps 110,²⁸ gdzie słowa psalmisty skierowane do króla zapewne podczas jakiejś uroczystości dworskich, są przedstawione jako Boża wyrocznia. W wyroczni tej Psalmista zapowiada królowi zwycięstwa nad wszystkimi swoimi wrogami i pełnienie roli miłego Bogu urzędu kapłańskiego przeplatając dwukrotnie tę podwójną Bożą obietnicę wspomnieniem Jahwe. On to rozciągnie panowanie króla ze Syjonu (w. 2). On to uczyni go kapłanem i nie będzie żałował (w. 4). Szczególnie potęga Jahwe jest podkreślona w końcowej części Ps 110, gdzie zwycięstwo króla nad wrogimi władcami ziemi jest przedstawione, jako zwycięstwo samego Jahwe: *Jahwe po twojej prawicy, zetrze królów w dzień swego gniewu. Będzie sądził narody, zetrze głowy, jak ziemia szeroka* (5—6). A zatem w psalmach królewskich, czy to w wypowiedziach samych królów o sobie (Ps 2, 1—9), czy to w podziękowaniach za otrzymane łaski od Boga (Ps 18, 32—51 = 2 Sm 22, 32—51), czy to w modlitwach za królem (Ps 2z, 1z; 72, 1—17; por. 21 i 61,7) i nawet w opiewaniu jego wyniesienia (Ps 89, 2—5. 2z—38 i 132), czy wreszcie w wypowiedziach psalmistów o królach (Ps 45 i 110) Bóg zajmuje miejsce centralne, a król jest osobą drugoplanową, jako Boży wybraniec.

2. Bóg zajmuje miejsce centralne nie tylko w psalmach królewskich, ale również i w lamentacjach zarówno indywidualnych,²⁹ jak i kolektywnych. Zaczynały się one zwykle od wołania skierowanego do Jahwe: *Jahwe nie karz mnie w gniewie swoim... zmiłuj się nade mną* (Ps 6, 2—3). Ta modlitwa obejmuje wezwanie imienia Bożego i wołanie o pomoc. Modlitwa ta zwyczajnie sformułowana jest w roz-

²⁸ Por. M. Filipiak, *Ps 110 — Mesjasz, Król-Kapłan i Zwycięzca*, w: *Mesjasz*, dz. cyt., 225—255.

²⁹ H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt., 173: sądzi, że tłumaczenie „ja” w Psalmach lamentacyjnych za „ja zbiorowe”, jest wielkim błędem egzegety. E. Lipiński w swoim artykule, *Les Psaumes*, DBS 36n, podaje historię tej kolektywnej interpretacji, która sięga początkami LXX oraz Targumów do Psalmów. Miała ona swoich zwolenników w średniowieczu wśród uczonych żydowskich, jak Rashj i Kimchi, a odżyła wśród uczonych XIX i XX w. Głośny artykuł o kolektywnym „ja” w Psalmach ogłosił R. Smend, *Über das ich der Psalmen*, ZAW 8 (1888) 40—147. Znalazł on życzliwe przyjęcie u takich komentatorów Psalterza, jak Fr. Baetgen, Fr. Buhl, T. K. Cheyne, A. B. Ehrlich. Wielu innych uczonych modyfikowało tę opinię, jak G. Beer (*Individual — und Gemeindep salmen*, Freiburg 1894), który przyjmował charakter reprezentatywny w wielu psalmach mimo, że psalmista wyrażał w nich swe osobiste myśli. Szczególnym przeciwnikiem opinii o kolektywnym znaczeniu „ja” w psalmach był E. Balla (*Das ich der Psalmen*, FRLANT, Göttingen 1912), który tylko w Ps 129 uważał „ja” za ja zbiorowe.

każniku. Po tym wezwaniu następuje właściwa lamentacja, która według Cl. Westermanna³⁰ idzie w trzech kierunkach a mianowicie skargi na Boga, skargi na swoje położenie i skargi na swoich nieprzyjaciół. Ta trójkierunkowość lamentacji występuje zarówno w lamentacjach jednostkowych, jak i zbiorowych. Jasno występuje w lamentacjach jednostki (Ps 6, 4. 7—9; 13, 3—3; 22, 2—3. 7—9. 13—19; 35, 7. 11—17. 19b—21; 38, 3—13. 18—21; 42, 4. 10—11; 43, 2; 88, 4—10a. 15—19; 102, 4—12; 109, 1b—5. 16. 22—25). Występuje ona też w lamentacjach Izraela (Ps 44, 10—15. 18—23. 25; 74. 1. 4—8. 9. 10. 11. 19—21; 79. 43. 4. 5. 7—10; 80, 5—7. 13—14; 83, 2, 3—9). Każdy psalm na swój sposób dysponuje trzema formami skargi i często ta sama wypowiedź zawiera więcej niż jedną formę skargi (wiersze w nawiasach).³¹ Porządek tych trzech skarg jest różny. Czasem są powtarzane w osnowie tego samego psalmu. Przykładem skargi najpierw na Boga, później na samego siebie a potem na wrogów może być psalm lamentacji jednostkowej 13, 2—3: *Dopókiż Jahwe będziesz o mnie stale zapominał? Dopókiż będę miał smartwienia w duszy? Dopókiż nieprzyjaciół będzie się wynosił nade mnie?* Skarga na Boga jest tu ujęta w formie pytania. W podobnej formie występuje skarga na Boga w lamentacjach Izraela (94, 1—6. 14—23, czy 77, 2—11), gdzie w w. 8—10 tak się skarży psalmista: *Czy Jahwe na wieki odrzuca? I nigdy nie okaże łaskawości? Czy ustąpiła na zawsze Jego łaskawość, Czy cofnięta została na wieki Jego obietnica, Czy Bóg zapomniał łitości? Czy w gniewie stłumił miłosierdzie?* Odpowiedź na te pytania oskarżające Boga mieści się w dalszych słowach Psalmisty, jakie wypowiada on po tych swoich pytaniach: *I rzekłem: to sprawia mi boleść, że prawica Najwyższego jest zmienna* (tamże w. 11). Nie zawsze ta skarga na Boga jest sformułowana tak drastycznie, gdyż niekiedy jest ona złagodzona i przyjmuje charakter modlitwy negatywnej, jak np. w Ps 6, 2: *Jahwe nie karz mnie w gniewie swoim I w zapalczywości swojej nie karz mnie!* Znajduje się ta skarga na Boga we wszystkich innych skargach lamentacyjnych jak w Ps 25, 38, 55, 69, 71, 141, 143. Często w tej samej lamentacji występuje narzekanie na Boga i prośba negatywna (np. Ps 6; 13; 22, 2—27; 35; 38; 42—43; 77, 2—11; 88; 102; 109).

W zaledwie kilku lamentacjach psalmista skupia się tak na skardze na swoich nieprzyjaciół, że pomija w nich skargę na Boga (np. Ps. 31; 57; 61; 80, 120, 142), ale za to jest tu rozbudowana prośba do Boga o uwolnienie go od wszelkich niebezpieczeństw ze strony nieprzyjaciół. Zresztą i wrogowie, na których skarżą się psalmiści, są przedstawiani często w Psalmach jako narzędzie w rękę karzącego

³⁰ *Struktur und Geschichte der Klage im AT*, art.: ZAW 66 (1954) 56—66.

³¹ Zob. A. Dreja, *Motywacje w psalmach lamentacyjnych Izraela*, Lublin 1973, 205 (maszynopis).

Boga. Wynika to wyraźnie z lamentacji króla w Ps 89, 30,³² gdzie król skarżący się na swoje położenie i całego narodu, jakie spowodowali nieprzyjacalni sąsiedzi, za sprawców tych nieszczęść, uważa nie wrogie sąsiednie narody ale samego Jahwe wołając: *Oto Ty odrzuciłeś go i wzgardziłeś nim. Rozgniewałeś się na Pomazańca swego.* W nieszczęściu swoim narodowym woła Izrael tak do Boga przez usta psalmisty: *Czyż na wieki gniewać się będziesz na nas, Czyż rozciągniesz swój gniew na wszystkie pokolenia?* (Ps 85, 6). Ten teocentryczny charakter ujawnia się również w lamentacjach Izraela, które zawierają złorzeczenia na swoich nieprzyjaciół. Zawarte w Ps 58, 7—10 złorzeczenia nie działają na mocy tkwiącej w nich magicznej siły i własnego mechanizmu, ale są zupełnie podporządkowane woli Bożej: ³³ *Boże połam zęby w ich ustach, Roztrzaskaj Jahwe kły lwiat. Niech znikną, jak woda, która odpywa. Niech strzały, które wypuszczą, będą stepione. Niech przeminą, jak ślimak który się rozplywa, Jak poroniony płód niewieści, niech nie ujrzą światła.* Jak Bóg sprowadza wrogów na Izraela, tak i On mocen jest uwolnić od tych jego wrogów. Po skargach idzie zwyczajna w lamentacjach modlitwa błagalna do Boga.

Modlitwa jest istotnym elementem wszelkich lamentacji zarówno jednostkowych, jak i całego Izraela. Treścią tych modlitw jest znów błaganie Boga, aby zmienił sytuację, w jakiej znalazł się proszący. Sytuacja ta spowodowała zmianę skarżącego się do Boga, do samego siebie i do bliźnich, stąd lamentujący błaga albo o Bożą przychylność (np. Ps 44, 24; 74, 22a; 79, 8b. 11a; 80, 8), czy o Bożą interwencję (np. Ps 74, 22a), czy wreszcie o ukaranie wrogów (np. Ps 79, 6—10b. 12; Ps 80, 17).

Zwyczajnie modlitwy w lamentacjach zawierają uzasadnienie, które znów może być trojakiemu rodzaju, czy to ze względu na proszącego (np. Ps 44, 18—19. 21; 79, 8c), czy ze względu na wrogów (np. Ps 79. 10a), ale najczęściej ze względu na Boga (np. 44, 22—23; 79, 11b; 83, 17b. 19). Oto w Ps 79, 9—10 tak lamentujący uzasadnia prośbę Izraela jego ciężkim położeniem: *Pomóż nam Boże naszego ratunku Ze względu na chwałę naszego imienia! Ratuj nas i odpuść nam nasze winy Ze względu na Twoje imię. Dlaczego mają mówić poganie: Gdzież jest ich Bóg?*

Podobnie, jak w przytoczonej lamentacji Izraela, tak i w lamentacji indywidualnej Psalmista tak lamentującemu każe uzasadnić jego prośbę zanoszoną do Boga (Ps 69, 7—8): *Niech się nie zawstydzą z powodu mnie Ci, którzy Cię szukają Panie,*³⁴ *Jahwe zastępów. Niech się okryją hańbą z powodu mnie Ci, którzy Cię szukają Boże Izraela, Bo z powodu Ciebie znoszę hańbę. Wstyd zakrywa me oblicze.*

³² Zob. mój art.: *Ps 89, Cierpiący przodkowie Mesjasza*, w: *Materiały dz. cyt.*, 23—47.

³³ Zob. M. Ejsmont, *Psalmy złorzeczące*, Lublin 1971 (maszynopis).

³⁴ Opuszcza to wyrażenie Targum.

A zatem w lamentacjach zarówno indywidualnych, jak i w lamentacjach Izraela wszystkie skargi mają jeden cel, a mianowicie skłócenie Boga do przyścia z pomocą skarżącemu. Nie można tedy zaprzeczać ich charakteru teocentrycznego. Ów charakter teocentryczny występuje też często w zakończeniu, gdzie psalmiści wołają do Boga, który wysłuchuje *šomē^ca tēfillāh* (por. Ps 65, 3), aby wysłuchał ich prośb, bo sam Jahwe odniesie z tego korzyści, gdyż wzrośnie Jego chwała na ziemi (por. Ps 6, 6; 74, 21; 79, 13; 80, 19).

3. Również w Psalmach dydaktycznych³⁵ dopatrzyć się można tego samego teocentryzmu, jaki skonstatowaliśmy w psalmach lamentacyjnych. Na pierwszy wprawdzie rzut oka mają one na celu pouczenie człowieka czy to przez różne refleksje mądrościowe, czy to przez przypomnienie różnych faktów historycznych, czy to przez przytoczenie upomnień prorockich, czy to przez liturgiczne zachęty, jednak to różne pouczenie nie jest ich celem ostatecznym. Tym celem jest uczynienie człowieka, czy całego narodu takim, aby się podobał Bogu.

I tak psalmy mądrościowe, najliczniejsza grupa w Psalmach dydaktycznych poucza, że wierność Bogu objawia się w zachowaniu Prawa (Ps 1, 2; 37, 31; 119, 15). Najważniejszym zaś przykazaniem Prawa jest unikanie zła, a czynienie dobra (Ps 37, 27). Od ustosunkowania się do Prawa zależy przynależność człowieka do społeczności ludzi dobrych lub złych (Ps 1, 37, 112). Jahwe opiekuje się jedynie człowiekiem dobrym i tylko takiemu błogosławi (Ps 91), karze zaś ludzi złych (Ps 1, 4; 37). Wcześniejsze Psalmy mądrościowe mówią o tej odpłacie Bożej już w tym życiu (Ps 1; 91; 112; 128), późniejsze zaś Psalmy mądrościowe uczą pod wpływem doświadczenia, że odpłata będzie miała miejsce dopiero po śmierci w szeolu (Ps 49, 15), gdzie Bóg wykupi duszę sprawiedliwego (Ps 49, 10) i przyjmie go do swej chwały (Ps 73, 24).

³⁵ H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen*, dz. cyt., 381—391: zalicza do psalmów mądrościowych: Ps 1; 37; 49; 73; 91; 92; 127; 128; 133, których jednak formy literackiej nie precyzuje. G. Caastellino (*Libro dei Salmi*, dz. cyt., 729—835) do Psalmów mądrościowych zalicza jeszcze inne jak Ps 9—10; 12; 14; 15; 36; 52; 53; 94; 119 i 139, zaś H. J. Kraus (*Psalmen*, dz. cyt., LV zalicza jeszcze Ps 34; 78; 119, zaś S. Mowinckel: Ps 34, 99, 111 i 112) por. *Psalms and Wisdom in Israel and in the Ancient Near East*, SVT 3 (1955) 205—224; tenże, *The Psalms in Israels Worship*, Oxford 1962, 111—114. Jeszcze inaczej kataloguje psalmy mądrościowe E. Lipiński, *Les Psaumes*, art. cyt., 121, w którym wyłącza z psalmów mądrościowych Ps 9—10; 37; 111; 112 i 119 i zalicza do tzw. psalmów alfabetycznych, następnie Ps 139 zalicza go do wyznań niewinnego, a Ps 1; 91, 12—13; 127 i 128 do tzw. psalmów gratulacyjnych (por. H. Schmidt, *Grüsse und Glückwünsche*, Studien und Kritiken 103 (1931) 141—151), i wreszcie Ps 73 i 78 zalicza do psalmów o zerwaniu przymierza a Ps 106 nazywa spowiedzią Izraela. Widzimy z powyższego, że na polu klasyfikacji psalmów dydaktycznych panuje w nauce wielki chaos. To też uważamy za najsluszniejsze wyróżnić pouczenie przez maksy my mądrościowe, pouczenie prorocze, czy pouczenie kapłańskie przez liturgię oraz pouczenie przez historię (zob. mój *Wstęp do Psalmów*, w: *Wstęp do ST*, Lublin 1973, 587).

Również psalmy historyczne (76; 105) przez przypominanie postępowania różnych wydarzeń z dziejów narodu wybranego miały nie tyle uczyć tych dziejów i należytego naśladowania życia swych przodków, ale raczej uczyły, jak się mają Izraelici podobać Bogu. Bóg bowiem karząc swój naród, względnie go wynagradzając, uczył podobnie, jak i przez swe słowa, co Mu się podoba, a co nie podoba.

Także bardzo wyrażicie teocentryczny charakter ujawnia się w innej grupie psalmów dydaktycznych, jakie są Psalmi upominające. Autorzy tych psalmów niby prorocy grożą bezbożnym nadchodzącą karę Bożą (por. Ps 14; 52; 53; 75), ganią bezduszne składanie ofiar bez dobrego i wewnętrznego usposobienia (Ps 50) i przestrzegają przed zatwardziałością na wołanie Boże (Ps 95).

W końcu najmniejsza grupa spośród psalmów dydaktycznych obejmująca tzw. psalmy liturgiczne 15 i 24 zawiera wprawdzie pouczenie dawane przez kapłanów pielgrzymom przychodzącym do świątyni, mają oba psalmy wyraźne zabarwienie teocentryczne. Przychodzący bowiem do świątyni pytają się kapłanów o warunki wejścia do świątyni, aby ono było miłe Bogu, a przez to im owocne. Wynika to z odnośnych pytań pielgrzymów i odpowiedzi na to pytanie kapłanów: *Któż może wstąpić na górę Jahwe? I kto stanie na Jego świętym miejscu? Kto ma czyste dłonie i niewinne serce, Kto nie skłania się do próżności i nie przysięga obłudnie, Ten dostąpi błogosławieństwa od Jahwe i sprawiedliwości od Boga Zbawiciela naszego* (24, 3—5).

Streszczając nasze uwagi nad psalmami królewskimi i lamentacyjnymi i dydaktycznymi musimy stwierdzić, że i te psalmy nie człowieka ale Boga mają w centrum swego głównego zainteresowania. To samo należy powiedzieć i o tych psalmach, które zdają się opiewać piękno natury, jak Ps 8, 19 i 104, że i w nich natura jest opiewana nie dla niej samej, ale jedynie dlatego, że jest dziełem Bożym. Wydaje się przeto, że faktycznie teocentryzm stanowi najważniejszą cechę wszystkich Psalmów i że słusznie starożytność żydowska nadała księdze Psalmów tytuł *sefer t^ehillim*, tj. księga pochwał.

Lublin

KS. STANISŁAW ŁACH

³⁶ Por. Cl. Westermann, art. cyt., hll, w: Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament, München 1971, 496 stwierdza, że i hll w Piel „kann aber nicht auf diese eine Psalmengattung zu der ursprünglich gehört, beschränkt werden”.